

- НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
- ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
- ВИДАВНИЦТВО «УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ» ІМЕНІ М. П. БАЖАНА

Редакційна колегія Юридичної енциклопедії

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С. (голова редколегії)
 БУРЧАК Ф. Г. (заступник голови)
 ЗЯБЛЮК М. П. (заступник голови)
 ТАЦІЙ В. Я. (заступник голови)
 ГОРБАТЕНКО В. П. (відповідальний секретар)
 АВЕР'ЯНОВ В. Б.
 АНДРЕЙЦЕВ В. І.
 БАБКІН В. Д.
 БАНДУРКА О. М.
 БОЙКО В. Ф.
 ВАСИЛЬЄВ А. С.
 ДЕНИСОВ В. Н.
 ДУРДИНЕЦЬ В. В.
 КІВАЛОВ С. В.
 КОНДРАТЬЄВ Я. Ю.
 КОПЕЙЧИКОВ В. В.
 КОСТЕНКО О. М.
 МАМУТОВ В. К.
 МАРЧУК Є. К.
 МЕДВЕДЧУК В. В.
 МИРОНЕНКО О. М.
 НАГРЕБЕЛЬНИЙ В. П.
 НОР В. Т.
 ОПРИШКО В. Ф.
 ПАНОВ М. І.
 ПОГОРІЛКО В. Ф.
 ПОТЕБЕНЬКО М. О.
 ПРИТИКА Д. М.
 СВЯТОЦЬКИЙ О. Д.
 СЕМЧИК В. І.
 СІРЕНКО В. Ф.
 СТАНІК С. Р.
 ТИМЧЕНКО І. А.
 УСЕНКО І. Б.
 ЦВЕТКОВ В. В.
 ШАПОВАЛ В. М.
 ШЕВЧЕНКО Я. М.

125. (254)
 № 2017

Юридична енциклопедія

2 ^{ТОМ}
 Д - Й

Київ
 Видавництво
 «Українська енциклопедія»
 імені М. П. Бажана
 1999

давати належні їм ділянки у тимчас. користування гр-нам для городництва, сінокосіння і випасання худоби, а також пром., трансп. та ін. підприємствам, установам і організаціям для несільськогосп. потреб. Надання зем. ділянок, що перебувають у колект. чи приват. власності, у тимчас. користування здійснюється їх власниками на підставі договорів на тимчас. користування землею, які підлягають реєстрації у відповідній місц. раді.

Землекористувачі мають право: самостійно господарювати на землі; виробляти сільськогосп. продукцію і одержувати доходи від її реалізації; використовувати у встановленому порядку для потреб гр-ва наявні на зем. ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові угіддя, водні об'єкти, а також експлуатувати ін. корисні властивості землі; зводити жилі, вироб., культ.-побут. та ін. будівлі і споруди за погодженням з сільс., селищ., міською радою; власності на посіви та посадки сільськогосп. культур і насаджень; одержати від нового власника землі, землекористувача або місц. ради компенсацію за підвищення родючості ґрунтів у разі вилучення або добровільної відмови від зем. ділянки.

Разом з тим закон покладає на землекористувачів низку обов'язків щодо рац. використання та охорони земель: забезпечувати використання землі відповідно до цільового призначення та умов її надання; ефективно використовувати землю згідно з проектом внутрігосп. землеустрою, підвищувати її родючість, застосовувати природоохор. технології виробництва, не допускати погіршення екол. обстановки на тер. внаслідок своєї госп. діяльності; здійснювати комплекс передбачених за-вом заходів щодо охорони земель; своєчасно сплачувати зем. податок або орендну плату за землю; не порушувати права власників ін. зем. ділянок і землекористувачів, у т. ч. орендарів; зберігати геод. знаки, протиероз. споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; дотримувати режиму сан. зон і територій, що особливо охороняються; додержувати правил доброросідства.

Невиконання землекористувачами покладених на них обов'язків може бути підставою для притягнення їх до юрид. відповідальності, в т. ч. у вигляді позбавлення їх права користування зем. ділянкою. П. Ф. Кулинич.

«ЗЕМЛЕРОБСЬКИЙ ЗАКОН» — збірник норм візант. права, що регламентував правові відносини на селі; пам'ятка права. Більшість дослідників вважає, що збірник складено в 7–8 ст. (з численних рукописів, які збереглися, найдавніший датується 11 ст.).

«З. з.» широко використовувався у Середні віки не тільки у Візантії, а і в слов'ян. д-вах Балк. п-ва, де називався «Словенським законом». Збірник є записом звичаєвого права з використанням ряду рим. правових норм, а також деяких бібл. постулатів.

«З. з.» — важливе джерело для вивчення візант. села. Відображена в ньому візант. громада складалася з вільних багатих і бідних селян-господарів та вільних орендарів сел. і громад. земель. Закон регулював майнові та сімейні відносини в сел. громаді. Порівняно з нормами рим. права принцип приват. власності в «З. з.» послаблений. Так, він встановлював надто м'які покарання за порушення права власності: якщо, напр., селянин виорював і засівав чуже поле, то він тільки позбавлявся врожаю (ст. 2). «З. з.» передбачав відповідальність за крадіжку зерна, лісових плодів, потрапу псів, крадіжку і винищення свійських тварин тощо. Система покарань «З. з.» включала грош. штрафи. Той, хто кидав вогонь у клуню або стіг, підлягав спаленню (ст. 64). Застосовувалися і такі покарання, як шмагання батогами і осліплення. Раб вважався юридично безправною особою. Так, за крадіжку, яку скоїв раб, матеріальну відповідальність ніс його господар. Тільки у винятково тяжких випадках передбачалося покарання для рабів у вигляді лютої смерті на «фурке» — особливому знарядді катування.

Серед вільних членів візант. громади існували майнові градації. «З. з.» містить норми, які регулювали обмін землі, різні форми оренди, заставу зем. ділянок, найм тощо.

Вид.: Земледельческий закон (нач. VIII в.). В кн.: Хрестоматия по истории сред. веков, т. I. М., 1961.

Лит.: Сюзюмов М. Я. О характере и сущности визант. общины по Земледельческому закону. «Визант. временник», 1956, т. 10.

В. Д. Гончаренко.

ЗЕМЛЕУСТРІЙ — система держ. заходів з регулювання зем. відносин і організації рац. використання та охорони землі. Здійснення З. є однією з функцій держ. управління зем. фондом країни і поширюється на землі всіх форм власності. З. охоплює організацію рац. використання та охорони землі не лише в сільськогосп. в-ві, а й у пром-сті, на тр-ті та в ін. галузях нар. г-ва.

В Україні осн. правовим актом у цій сфері є *Земельний кодекс України*. Відповідно до нього З. передбачає: розробку прогнозів держ. і регіон. програм використання та охорони земель; складання схем З., розробку тех.-екон. обґрунтувань використання та охорони зем. ресурсів; визначення меж адм.-тер. утворень; складання проектів створення нових і впорядкування існуючих *землеводільних та землекористувань* з урахуванням контурної організації території; обґрунтуван-

ня розміщення і встановлення меж територій з особливими природоохор., рекреац. і заповідними режимами; складання проектів відведення *земельних ділянок* у власність або користування, відмежування у природі (на місцевості) вилучених (викуплених) і відведених зем. ділянок; підготовку докт.-тів, що посвідчують право власності або право користування землею; складання проектів внутрігосп. З. колект. сільськогосп. підприємств, сільськогосп. кооперативів, радгоспів та ін. сільськогосп. підприємств, установ і організацій, сел. (фермерських) господарств, що забезпечують екол.-екон. обґрунтування впровадження сівозмін, упорядкування угідь, а також розробку заходів охорони земель; складання проектів внутрігосп. З., землеводільних гр-н з обґрунтуванням заходів, спрямованих на ефективне використання землі за цільовим призначенням, підвищення її родючості, застосування природоохор. технологій в-ва; розробку проектів та ін. землеупорядної документації; авторський нагляд за здійсненням проектів; проведення топогр.-геод., геобот., картогр., ґрунтових та ін. обстежень і розвідувань зем. фонду.

З. здійснюється звичайно держ. землеупорядними організаціями, до яких належать Ін-т землеустрою Укр. академії агр. наук (Укр. земпроект) та його філіали в кожній області. У зв'язку з розширенням (у процесі проведення зем. реформи) обсягу землеупоряд. робіт певну їх частину почали виконувати госпрозрахункові групи з питань З., що створюються при обл. управліннях та районних відділах зем. ресурсів, а також недерж. землеупорядні організації. Землеупорядні проекти розробляються за рахунок держ. і місц. бюджетів, а також коштів власників землі, землекористувачів. Усі землеупорядні проекти розглядаються і затверджуються відповідними держ. органами, а робочі проекти, пов'язані з упорядкуванням, докорінним поліпшенням та охороною земель, рац. їх використанням, розглядаються і затверджуються замовниками цих проектів. П. Ф. Кулинич.

ЗЕМЛІ ВОДНОГО ФОНДУ — одна з *категорій земель* зем. фонду України. Згідно із *Земельним кодексом України* (гл. 12) до З. в. ф. належать землі, зайняті ріками, озерами, водоймами, болотами, гідротех. та ін. водогосп. спорудами, а також зем. ділянки, виділені по берегах водойм під смуги відведення. Їх правовий режим визначається ЗК України та *Водним кодексом України*. Відповідно до цих актів З. в. ф. можуть надаватися у пост. користування тільки спеціалізованим юрид. особам: водогосп. організаціям, ін. підприємствам, установам, організаціям, у яких ство-

рено спеціаліз. служби по нагляду за вод. об'єктами, прибереж. захисними смугами, смугами відведення, берег. смугами вод. шляхів, гідротех. спорудами та підтриманню їх у належному стані.

Для правового режиму З. в. ф. характерно встановлення водоохор. зон, зон сан. охорони, прибереж. захисних смуг, смуг відведення та *берегових смуг* водних шляхів. Водоохор. зони — це зем. ділянки вздовж річок, морів, навколо озер. та ін. водойм, які встановлюються з метою створення сприятливого режиму вод. об'єктів, запобігання їх забрудненню, засміченню, вичерпанню, знищенню навколоводних рослин і тварин та зменшенню коливань стоку цих об'єктів. Тут забороняється будь-яка діяльність, що може призвести до вказаних негат. наслідків. У межах водоохор. зон для охорони вод. об'єктів і збереження їх водності встановлюються, залежно від характеру та значення об'єкта, прибережні захисні смуги як природоохор. території з режимом обмеженої госп. діяльності.

Зони сан. охорони створюються на З. в. ф. з метою охорони вод. об'єктів у районах забору води для централіз. водопостачання, лікування та оздоров. потреб. Їх межі визначаються місц. радами за погодженням з органами охорони навкол. природ. середовища і вод. г-ва, а режим використання та охорони — урядом д-ви. Смуги відведення запроваджуються для кращої експлуатації та захисту вод від забруднення, пошкодження уздовж каналів, ін. водогосп. систем та об'єктів. Розміри смуг відведення та режим їх використання визначаються проектом, який розробляється і затверджується водокористувачами за погодженням з органами охорони навкол. природ. середовища та вод. г-ва. Землі в межах цих смуг надаються органам вод. г-ва, ін. підприємствам та організаціям для спец. водозахисних потреб.

На З. в. ф. за межами міських поселень уздовж суднопл. шляхів встановлюються берегові смуги вод. шляхів. Порядок їх виділення та режим користування ними визначаються КМ України.

Держ. контроль за дотриманням режиму З. в. ф. здійснюється органами М-ва охорони навкол. природ. середовища та ядер. безпеки України, Держ. к-ту вод. г-ва України, місц. радами та місц. держ. адміністраціями. В. І. Андрейцев.

ЗЕМЛІ ДЛЯ ПОТРЕБ ОБОРОНИ — складова частина земель несільськогосп. призначення. *Земельним кодексом України* (ст. 70) передбачено, що такими визнаються землі, надані для розміщення та пост. діяльності